

Häxprocesser i Leksandsbygden.
av Per Henrik Rosenström.

Hysteri och grymhet präglade de stora häxprocesser, som utspelades i socknarna kring Siljan under 16- och 1700-talen, då tron på häxor, deras färder till Blåkulla och deras upplevelser med djävulen var som starkast. För blott hundra år sedan eller 1858 var denna tro en skrämmande realitet som i Mockfjärd gav upphov till den sista häxprocessen i landet.

Från Älvdalen, dit häxrörelsen kommit från Lillhärda socknen i Härjedalen spred sig smittan relativt snabbt ner mot socknarna kring Siljan och andra orter. Redan 1669 meddelas, att en kvinna "ij Wika ähr fasttagen och sitter wid Fahlun", där hon tillsammans med andra olyckliga häxor förvarades i "Fahlu Steenhuus". För att rannsaka de olyckliga kvinnorna tillsattes på enträgen begäran av allmogen en kommissarialrätt 1669 för en del nordliga socknar i landskapet.

I Mora halshöggs femton kvinnor den 25 augusti 1669. Avrättningarna skedde på sandbanken vid älven mitt emot kyrkan där tre väldiga bål upplagts för att "hehla meenigheten så väl af Mora sochen som dee omliggande Sochnar det noga see kunde". Under året 1669 rannsakades och dömdes till döden inte mindre än 23 kvinnor i Mora och 8 i Älvdalen.

I Leksand anklagades Knuts Mats Andersson i Rälta av tolv grannbarn för att vara trollkarl och deras förförare, något som han eneggiskt förnekade. Likaså avvisade han beskyllningarna om anstiftande av myteri då konungen anmodade landsbygden "om någon manshielp vijd krigjet i Dannemark". Rätten ansåg honom särskilt förtjänt av dödsstraff med tanke på han "lastefulla missgerningar".

Inte mindre än tolv kvinnor ställdes inför kommissarialrätten anklagade för trolldom. Peder Perssons hustru Brita erkände frivilligt, att hon förutom sina egna tre barn fört elva till Blåkulla samt att hon "tillsagt den onde efter döden sin både Kropp och Siäl". Hustru Karin, Litsle Johans i Djura, anklagades av tretton barn, däribland två sondöttrar, för att hon fört dem till Blåkulla. Trots sitt nekade övertygades hon av sin son och två andra trovärdiga vittnen att hon vid jultiden erkänt barnaförandet. Trettiofyra barn, av dem två egna, ansågs Litsle Hansses Ingierd i Torrberg ha förfört. Hon nekade, men rätten påminde henne om, att hon dels inför kyrkoherden, dels inför kaplanen och församlingens äldste erkänt fyra resor.

Det märkliga och fantastiska i denna och andra häxprocesser var att barnens vittnesbörd togs för gott. Barnen, som mindre än några andra, kunde skilja mellan fantasi och verklighet, förde utan tvekan på det sätt många kvinnor till häxbålet. Det fanns även kvinnor, som inför omgivningens tryck trodde sig vara skyldiga till de anklagelser, som lades dem till last,

Hed Nilssons Brita i Almo t.ex. som anklagades av tjugosex barn, för att vara deras förförerska, erkände frivilligt, att hon haft fem barn med sig på sina färder till satan och tillfogade att hon i sin ungdom funnit lust i "detta satans spökeri".

Likaså tillstår Anders Olssons hustru Karin i Andersbo att hon, upplärd av sin moder, fört fjorton barn till Blåkulla.

Rätten i Leksand beslöt i februari 1671, att de åtta kvinnor, som erkänt de brott, de anklagades för, skulle tillsammans med de övriga, som ihärdigt förnekade alla anklagelser

föras ut till avrättningsplatsen. Trots hot om dödsdom och utebliven nattvard, vilket innebar evig förbannelse efter döden, fanns det sålunda så starka människor, att de vägrade erkänna det otroliga och underliga brott, för vilket de ställdes till rätta.

Fyra av de tolv kvinnorna skonades från dödsstraffet, då de ej kunde förmås att erkänna, medan de övriga åtta halshöggs och brändes på bål "androm till sky och varnagel". Enligt traditionen försiggick dessa avrättningar på nuvarande Käringberget i Leksand.

Landshövding Gustaf Duwall skriver till Kungl:g Maj:t den 15 april 1671 och berättar utförligt om häxprocesserna i landskapet med uppgift om atalet avrättade, som till dato "Sju och Fyratio personer detta Sathans faslige bedrägerij med deras Lijf och Blodh, beklageligen måst betahla, förutan åthskillige till en stoor myckenhet som andre straff utstådt hafva."

De sista blåkullafärderna i Mockfjärd.

Det var år 1858. Det berättades, att en gammal soldat drog genom socknen och talade om, att hans dotterdotter om nätterna gästade den lede i Blåkulla. Hon hade hämtats mitt i natten av en grannkvinna, som förde henne på ett kalvskinn genom luften till Bastbergget och där suttit till bords med den onde i hans bonong, som kallades Josefsdal eller Ljusandal. Då soldatens historia berättades i stugorna, trädde barnen fram och bekände, att också de varit i Blåkulla och pekade bestämt ut de grannkvinnor, som fört dem dit.

Sägner om Blåkulla och alla otillåtna fröjder, som där bestods, om barnaförändret och de snaror, som den onde lade ut till själarnas fördärv har haft en säregen förmåga att hålla sig vid liv och av traditionen förts vidare till senare tider. Det är kanske inte så förvånansvärt, att man så kunde fångas av de gamla sägnerne att de gav upphob till en Blåkullaepidemi, som kunde fått rätt stort omfång, men som dämpades genom klokt ingripande i rätt tid.

Det omtalas i uppteckningar från Mockfjärd, att ångra föräldrar tvingade sina barn att erkänna förbindelser med den lede som de aldrig haft. En far lovade sin son en utsirad låda i hemmets chiffonjé, som han alltid drömt om att få äga, om han bekände. Bekännelsen kom, och en dag tog fadern sonen med till Älvdalen för att konsultera andeskådaren Säl-Per, som var bondpojke i Loka by, vilken ibland förl i dvala och under dessa tillstånd såg, om de själar, varom han tillfrågades, voro ljusa eller mörka. Sonen blev genast fritagen från all gemenskap med den lede och med lätt hjärta drog far och son hem och lät pastor Blumenberg läsa en bön över sonen.

En annan sagesman uppger, att färden gick en natten till Blåkulla, där "nåsgubben" bodde. Ibland gick den vilda färden in genom torngluggen i kyrkan och blåkullafararna drog i långa rader utför torntrappan ner i kyrkan, där den ondes tjänare dansade med dem på stora gången. Väl framkomna till Josefsdal låg den onde där som en stor, svart hund bunden med tre kedjor och med silverringar på klorna. Ibland uppträdde han som en stor, svart karl i nåsdräkt, svart i ansiktet, med stygga ögon och spottande eld. Håret på hans huvud var som krälände ormar och över hans hjärta låg en hopringad orm.

Dessa otroliga och fantastiska berättelser vandrade bland byarna och hade till följd, att ett stort förhör hölls i Mockfjärds kyrka i september 1858, då bl.a. Spegellustigs Anna och Brita samt Siverknapps Anna och Kersti tillsammans med några pojkar fick tala om sina upplevelser inför en kommission bestående av präster. På en fråga, om Spegellustigs Brita varit ensam i Josefsdal, svarade hon, att "det är mera folk där än här i kapellet".

På frågan, hur länge hon varit med om dessa färder, svarades att "jag minns inte annat, än jag alltid varit med om det från det jag var liten kulla".

Kapellprästen i Mockfjärd Robert Blumenberg, som genom sina något extatiska predikningar med varningar om djävulen och hans snaror för svaga själar, ansågs ha bidragit till vidskepelsens utbredning i byarna och tvingades avgå från sin prästtjänst. Efter en straffpredikan till Mockfjärdsborna av kyrkoherde Wahlin i Gagnef med förmaningar, att i fortsättningen avhålla sig från all vidskepelse och beflita sig om sann gudsfuktan avslutades förhören och församlingsborna tillsådes att vända hem.

Vad, som orsakade de stora häxprocesserna, har flera forskare lagt ner stor möda på att förklara. Några anser, att häxorna var hysteriska personer, medan andra i dem vill se sentida dyrkare av forntida gudar.

En uppfattning, som framkommit på senare tid, är att bolmörten, använd som medicin, orsakade drömtillstånd med upplevelser om färder till Blåkulla. Förutom de epidemiska sjukdomarna var reumatism och tandvärk två stora folksjukdomar, som ofta botades med bolmört. Häxor och trollkarlar, eller för att använda en gemensam beteckning, "kloka", använde bolmörten i tre former: dels bolmörtsextrakt, dels en lösning av extrakt i ringa mängd vatten och dels extraktet, inarbetat i svinister, vilket var den verkliga häxsalvan. Denna senare användes i stor utsträckning mot reumatiska smärtor. Kringresande krämare hade i denna salva en god försäljningsartikel. De förnyade sina läkemedel i gårdarnas kök, där bondhustrurna fick en god inblick i, hur salva bereddes. På detta sätt blev beredningen spridd och känd.

Hur allmänt bruket var av denna salva, framgår av de i rättegångsprotokollen ofta omtalade hornen, som innehöll häxsalva. Bolmörtsextraktet framkallar förnimmelser om flygfärder och vid viss användning även erotiska upplevelser. Drömmarna om långa färder över hav och kyrktorn, framträdde mycket verklighetstroget hos de, som använde sig av bolmörtsalvan och de var fullt och fast övertygade om, att de varit i Blåkulla och gästade den onde.

Ur en artikel i Sv. Dagbladet juli 1961.

Käringberg finns både här och där i Siljanssocknarna, käringberg kallade för att där har bränts häxor. Jag har ådrig brytt mig om att bestiga dessa berg för det otäcka kvalfyllda minnet av vad som där hänt har avskräckt mig. Men när man är i Leksand går det inte alls att undvika Käringberget. Det gnatas om, att man måste se den underbara utsikten. Så jag gick då, när jag nyligen var i Leksand, i plaskande regn på öde vägar, förbi stora pensionat och underbara gråa timmerstugor, de flesta obebodda semesterboningar. Efter gårdsgårdarna följde mig jättelika exemplar av livslustig kvanne - ett så tråkigt namn för den som heter Angelika på latin. Allt eftersom berget öppnade sig öppnades utsikten under drivande grå regnslöjor. Men jag gick bara och retade mig på skönheten omkring - varför skulle de arma kvinnorna släpas hela denna väg till sin ohyggliga död? Var det för att de skulle få en sista blick över den hembygd, som stötte bort dem, vars män dömde dem - deras fäder, äkta män, bröder, kusiner, grannar? Hur kom det sig, tänkte jag inom parentes, att det aldrig fanns manliga häxor? Men de skulle förstås inte ha kunnat dansa med djävulen, för den eviga ondskans symbol är ju en man....

Uppe på berget, där svenska folket strött den vanliga mattan av glasspinnan, tändstickor, kapsyler,

cigarettstumpar, talettaskar, hopknycklade cigarettpaket,
förstår man genast, varför häxorna skulle upp på berget.
På ena sidan stiger berget jämt och behagfullt, på den
andra stupar det lodrätt ned med vassa, utstående stenblock.
Den, som kunde slå sig fri för att rusa ned från berget,
mätte helt visst också döden om än i barmhärtigare gestalt.

Mycket vackrare än Kåringberget med sin
hemska historia och banala nutid, det oundvikliga kaféet
och en utsiktstuga fullklottrad av dumma inskriptioner,
är

Undertecknsign. Vogue